

VITA

HARMATTA JÁNOS

A HETTITA TÖRVÉNYEK LEGVITATOTTABB MONDATA

I

A hettita törvényekben (HT) gyakran fordul elő a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* kifejezés, illetve mondat, amelyet J. Friedrich, a hettita írásbeliség egyik legkitűnőbb ismerője, joggal nevez a hettita irodalom legvitatottabb értelmezésű mondatának.¹ Valóban, e formulának máig sines általánosan elfogadott magyarázata, s szinte minden kutató, aki a HT-vel foglalkozik, többé-kevésbé eltérő értelmezést tart helyesnek. Amikor az Ókori Keleti Történeti Chrétomathia számára a HT fordítását 1957-ben megkezdtem, a kifejezés «és házához (dat. vagy loc.) löki (vagy: taszítja)» szó szerinti értelmezéséből kiindulva az «és (a tulajdonos vagy károsult vagy megölt stb.) vagyonához csapja» magyarázatot kíséreltem meg. A formula használatára példaként a HT I. táblájának 2. §-át idézhetjük: I. col.

4. sor [ták-ku ĪR-an] na-aš-ma GEME-an šu-ul-la-an-na-az ku-iš-ki ku-en-zi a-pu-u-un ar-nu-zi

5. sor [Ū 2 SAG. D]U pa-a-i LŪ-na-ku SAL-na-ku pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi

4. sor «Ha valaki egy rabszolgát vagy egy rabszolganőt veszekedés következtében megöl, vérdíjat fizet érte,

5. sor éspedig 2 főt ad — vagy férfit vagy nőt — és (a tulajdonos) vagyonához csapja».²

E magyarázat szerint a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* kifejezés egy jogi formulának tekinthető, amelynek értelme az, hogy a tettes a büntetést vagy a kártérítést a károsult tulajdonába adja át. Így e kifejezés voltaképpen nem mond lényegesen többet büntetőjogi szempontból, mint az előtte álló megállapítás, amely leszögezi, hogy a tettes mennyi kártérítést vagy büntetést fizet, hanem pusztán vagyoni jogi formulába önti annak tartalmát. Így érthető, hogy ez a formula esetleg el is maradhat, hiszen büntetőjogi szempontból ez nem változtat egy törvény vagy jogszokás lényegén.

Tőlem függetlenül E. A. Menabde is hasonló eredményre jutott,³ s a HT új feldolgozásában J. Friedrich is — bár a kifejezés értelmezéséről lemondott — annak a nézetnek adott kifejezést, hogy egy régi formulával van dolgunk, amelynek eredetileg jól megalapozott értelme volt, de később elavult és feleslegessé vált, úgyhogy a HT régiebb változatában már egyes §-okban, a késői változatban (KBo VI 4) pedig a XII. §-tól eltekintve mindenütt elmaradhatott.⁴ Bár Friedrichnek ezek a megfigyelései jól összeegyeztethetők voltak a Menabde és általam képviselt értelmezéssel, mégis az újabb irodalom általában más magyarázatokkal próbálkozik.⁵ E magyarázatok 5–6 csoportra oszthatók, és nagy részükkel szemben V. Souček a formulával foglalkozó külön tanulmányában többé-kevésbé meggyőző érveket hozott fel.^{5a} Lényeges mozzanatként a különböző magyarázatokkal kapcsolatban azt kell kiemelnünk, hogy az ismertetett értel-

¹ J. Friedrich: Die hethitischen Gesetze. Leiden 1959. 88.

² Ókori Keleti Történeti Chrétomathia (= ÓKTCh). Szerk. Harmatta J. Budapest 1964 (1965). 256.

³ E. A. Menabde: ВДИ 1959/4 63—70.

⁴ J. Friedrich: id. m. 90.

⁵ V. Souček: AO 29 (1961) 1—29; az újabb irodalom áttekintését adja F. Imparati: Le leggi ittite Roma 1964. 189—194.

^{5a} V. Souček: AO 29 (1961) 11—19.

mezéstől eltekintve valamennyinél nyelvi nehézségek állnak fenn. Így az újabban F. Imparatiól⁶ adott értelmezés: «(così) allontana (la colpa) nell'ambito della sua casa» szintén abba a nehézségbe ütközik, hogy az ige 'eltávolít' jelentése a *parna*- 'ház' szó ablativusát kívánna meg ebben az összefüggésben.

Ugyanígy elesik az a magyarázat is, amely szerint e mondat jelentése «és elveszíti a házát» volna.⁷ A *parna*- alakot nem tekinthetjük accusativusnak s a *šuwāi*- igenek sem mutatható ki 'elvesztieni' jelentése. Ezenkívül ilyen értelmezés mellett teljesen érthetetlen volna egyes esetekben a formula hiánya (pl. 9, 16, 18 stb. §§). Nehezen lehetne elfogadni azt a feltevést is, hogy a vétkes egészen csekély büntetés (pl. 3 *šiqu*) esetében is elvesztette volna házát.

Nyelvileg nem volna lehetetlen az az értelmezés, amely szerint «(a tettes a kötelezettséget vagy a károsultat) a házához is löki» azaz a büntetésért a házát adja zálogul.⁸ Mégis e magyarázatnak is több nehézsége van. A HT a számbajövő §-okban a «kötelezettség» fogalmát nem ismerik. A tettes által teljesítendő büntetés vagy kártérítés megnevezése a *šarnikzēl* 'Ersatz, Entschädigung' szóval történik. Ha azonban a *šuwāi*- ige tárgyának ezt a szót egészítjük ki, akkor lényegében eljutunk az általam javasolt magyarázathoz. De nehézségek mutatkoznak akkor is, ha a «károsult» szót tesszük fel a *šuwāi*- ige tárgyának. Nyelvileg ez azért valószínűtlen, mert a HT-ben a zálogfoglalást az *appatariya*-igével fejezik ki, ez pedig az *appatar*- 'megragadás' névszóból van képezve. Ez azt bizonyítja, hogy a zálogbavétel formája az volt, hogy a hitelező (= jelen esetben károsult) a zálogtárgyat «megragadta» s ezzel birtokba vette (v. ö. *pignoris capio*). Ha tehát a vitatott kifejezés a zálogjoggal állna összefüggésben, akkor benne az *appatariya*- igét kellene találnunk. Tárgyi szempontból sem fogadható el ez az értelmezés, mert a HT-ben a büntetés megfogalmazása már eleve feltételezi a teljesítést, mint ez pl. az I. t. 95. §-ából kiderül: a lopáson rajtakapott rabszolgát a kár, a büntetés megtérítése és megcsonkítás után visszaadják tulajdonosának. A büntetés megfogalmazása: 6 GÍN KŪ.BABBAR *pa-a-i* «6 *šiqu* ezüstöt ad» azonos itt a fentebb idézett I. t. 2. §-éval. Nyilvánvaló viszont, hogy a büntetés megfizetése után már nem lehetett szó a tettes házának zálogként való lefoglalásáról.

Hasonló nehézségek mutatkoznak azzal a magyarázattal kapcsolatban is, amely szerint a tárgyalt mondat a tettes szabadonbocsátását jelentené a büntetés kifizetése után.⁹ Maga V. Souček, aki egyébként ezt az értelmezést tette magáévá, utalt már arra, hogy nyelvileg a *šuwāi*- ige nem éppen a megfelelő kifejezés ebben az összefüggésben. Arra is utalhatunk, hogy hasonló összefüggésben, pl. az I. t. 95. §-ában a lopáson rajtakapott rabszolga szabadonbocsátásánál, a HT többes számú állítmányt használnak. Tárgyi szempontból ennél az értelmezésnél az a további nehézség adódik, hogy a formula használatát minden esetben fel kell tenni, amikor büntetés fizetéséről van szó, holott nem mindenütt szerepel. Ezért Souček egyrészt kénytelen feltenni, hogy a tettest minden olyan esetben, amelyben a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formula szerepel, le is tartóztaták, másrészt pedig, hogy a formula hiányát meg tudja magyarázni, több bizonyíthatatlan feltevéshez folyamodik.

Ami a tettes letartóztatását illeti, ezt a HT alapján csak a lopásos bűntettekre vonatkozólag tudjuk bizonyítani. S hogy a letartóztatás nem lehetett általános, azt maga Souček is kénytelen elismerni, s éppen ezzel igyekszik megmagyarázni, hogy miért hiányzik egyes esetekben a formula. Hogy azonban a letartóztatás és a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formula hiányát olyan esetekben, amelyekben egyébként nem hiányozhatnának, indokolni tudja, különbséget tesz fel a hettita jogban «büntetés» és «kártérítés» között. Azonban ez a különbségtevés még a jóval fejlettebb római jogban sem volt meg, s a HT-ben is csak egyetlen kifejezés, a *šarnikzēl* szó felel meg mindkét modern fogalomnak.

A tárgyalt értelmezésnek még számos más nehézsége is van, azonban ezek részletes tárgyalása helyett érdemesebb a HT-nek azokra a §-aira utalnunk, amelyek világosan kizárják ezt a magyarázatot. Az I. t. 93. §-a a következő rendelkezést tartalmazza: IV. col.

35. sor *ták-ku LŪ-an EL.LAM ta-pi-eš-ni ap-pa-an-zi an-da-ša-an pár-na na-a-ú-i*

36. sor *pa-iz-zi* 12 GÍN KŪ.BABBAR *pa-a-i*

⁶ F. Imparatti: Le leggi ittite. 35 skk.

⁷ Pl. A. Goetze: ZA NF 2 (1925) 17.

⁸ J. Friedrich: Hethitisches Wörterbuch. Heidelberg 1952. 200 és sok más kutató, v. ö. V. Souček: AO 29 (1961) 13—15.

⁹ Pl. S. Alp: JCS 6 (1952) 94, O. R. Gurney: The Hitites. 2 Middlesex 1954. 96.

35. sor «Ha egy szabad embert előbb elfognak, a házba még nem
36. sor megy be, 12 *šiqu* ezüstöt ad.

E törvény kétséget kizárólag utal arra, hogy a lopási kísérletet tevőt elfogják, azonban a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formula hiányzik, pedig nem lehet vita tárgya, hogy a tettest a büntetés lefizetése után szabadon bocsátották. E formula hiánya éppen ebben és azokban a többi esetekben (I. t. 93. § 36—37 sor, I. t. 92. §, II. t. 1. §), amelyekben a szövetség tanúbizonysága szerint a tettest kétségtelenül letartóztatták, világosan kizárja a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formulának azt az értelmezését, amely szerint ez a tettes szabadonbocsátását jelentené a büntetés lefizetése után.

Mint láthatjuk, a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formula valamennyi értelmezése — a tulajdon átruházásán kívül — áthidalhatatlan nehézségekbe ütközik. Az utóbbival szemben voltaképpen csak az ellenvetés hozható fel, hogy nem minden olyan β -ban szerepel, amelyben megjelenését várhatnánk.¹⁰ Ez azonban nem jelent komoly nehézséget. Kétségtelen ugyanis, hogy e formula a HT legrégibb rétegéhez tartozik. A tulajdon átruházása, mint a régi római jog tanúsítja, minden régi jogban sajátos formák között ment végbe. Az átruházandó dolgot az átadó félnek át kellett adni, az átvevő félnek át kellett venni valóságos kézzől kézre adással vagy más közvetlen módon (v. ö. a *longa manu traditio*-val a római jogban.) A régi rómaiaknál a tulajdonátruházásnak az ünnepélyes formája a *mancipatio* volt, a hetitáknál viszont a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* kifejezés alapján következett az átadó fél az átruházandó dolgot az átvevő fél házához vagy házába lökte (taszította vagy hajtotta). Kézenfekvő feltenni, hogy ahogy a rómaiaknál a *mancipatio* formája is, lényege is fokozatosan átalakult, úgy a hetitáknál sem volt később már szükséges a tulajdonátruházás régi ünnepélyes aktusa. Ezért a HT ránk maradt formájában, amely kétségtelenül jóval későbbi a HT első lerögzítésénél, a formula már nem volt feltétlen tartozéka az egyes törvényeknek, még később a HT legkésőbbi példányában pedig egy kivételtől eltekintve már teljesen el is maradt.

II

Ha így a *pár-na-aš-ša-e-a šu-wa-a-iz-zi* kifejezés tulajdonátruházási formulának való értelmezésével szemben felhozott ellenvetések könnyen elháríthatók, ugyanakkor döntő bizonyítékokat is lehet felsorakoztatni e magyarázat helyessége mellett. Vizsgáljuk meg először is a HT idevágó jogi terminológiáját. A HT-ben a *šuwāi*-ige többször is előfordul olyan szövegösszefüggésben, ahol jogi értelmezéséhez nem férhet kétség. Ezek a helyek a következők: I. t. 95. § IV. col.

42. sor *ták-ku ĪR-iš Ē-ir ta-a-i-iz-zi ša-a-ku-wa-aš-šar-pát pa-a-i ta-ya-zi-la-aš*
43. sor 6 GÍN KŪ.BABBAR *pa-a-i ĪR-ša KA × KAK-ŠU iš-ta-a-ma-mu-uš*
[*š-u-uš ku-uk-kur-i*]š-ki-iz-zi
44. sor *na-an a-ap-pa iš-ši-iš-ši pí-an-zi ták-ku me-ik-ki* [*ta-a-i-iz-zi*]
45. sor [*me-ik-k*]i-še iš-ši-ya-an-zi *ták-ku te-pu ta-a-i-iz-zi te-pu-uš-ši iš-ši-ya-an-zi*
46. sor [*ták-ku BE*].EL.ŠU *te-iz-zi še-ir-wa-aš-ši šar-ni-ik-mi nu šar-ni-ik-zi*
47. sor [*ták-ku mi-i*]m-ma-i-ma nu ĪR-an-pát *šu-ú-iz-zi*

42. sor «Ha egy rabszolga egy házat meglop, törvény szerint meg is adja. A lopásért
43. sor 6 *šiqu* ezüstöt fizet. A rabszolga orrát, fülét megesonkítja (a károsult).
44. sor S azután öt urának visszaadják. Ha sokat lop el,
45. sor sok (büntetést) szabnak ki rá, ha keveset lop el, keveset szabnak ki rá.
46. sor Ha ura azt mondja: «Érte kártérítést fizetek», akkor kártérítést fizet.
47. sor Ha megtagadja, akkor a rabszolgát is eltaszítja».

Hasonló szerkezetű a 99. § is. A jogi helyzet mindkettőben világos. A lopást elkövetett rabszolgáért tulajdonosa anyagi felelősséggel tartozik, ha ezt megtagadja, a rabszolgát ki kell szolgáltatnia a károsultnak, s az annak a tulajdonába megy át. Mint R. Haase korábbi előzmények után meggyőzően mutatott rá,¹¹ e törvényekben a római *actiones noxales*-

¹⁰ V. Souček: AO 29 (1961) 17.

¹¹ R. Haase: AO 29 (1961) 419 skk.

hez hasonló jogi esetekkel állunk szemben. A római jog szerint a rabszolgatartó vagy megfizette a büntetésösszeget, vagy kiszolgáltatta (*noxae dedere*) a rabszolgát, amelyre nézve a noxábadás a tulajdonátruházást jelentette. Kétségtelennek látszik tehát, hogy a HT I. t. 95. és 99. §-ában a *šuwāi*-ige a tulajdonátruházás jogi terminusa.

Hasonló használatban fordul elő a *šuwāi*-ige a HT II. t. 56. §-ában is: II. col.

3. sor *ták-ku an-na-⟨aš⟩ TŪG-ZU (!) IBILA-ši e-di (!) na-a-i nu-za-kán DUMUMÉŠ-ŠU pa-ra-a*

4. sor *šu-ú-i-iz-zi*

3. sor «Ha az anya fiának ruháját kirakja, akkor fiát magától el-

4. sor taszítja».

A *šuwāi*-ige itt a *parā* adverbiummal fordul elő 'eltaszt' jelentésben, amely e §-ban nyilvánvalóan a szülői hatalomról való lemondás jogi kifejezése. Használata kétségtelenül rokon a fentebb tárgyalt előfordulásokkal, míg azonban az egyszerű *šuwāi*-ige a tulajdon eltasztását és egyben átruházását jelentette, a *parā šuwāi*-összetett igében (v. ö. óind megfelelőjével: *parā-suwa* 'fortscheuchen, entfernen') az eltasztás mozzanata áll előtérben.

A fentiek alapján aligha lehet kétséges, hogy a *šuwāi*-ige a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formulában is a tulajdonátruházás jogi terminusa. A különbség az egyszerű *šu-u-iz-zi* igealak és a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* kifejezés között mindössze annyit, hogy az utóbbi szabatosabb jogi formula, amely pontosan megjelöli a szerző felet is.

A tárgyalt formula ilyen értelmezésének további alátámasztását jelenti a következő megfigyelés. A HT nyelvében jól ismert a birtokbavétel terminusa is. Világos használatát láthatjuk többek közt az I. t. 6. §-ában: I. col.

14. sor [*ták*]-ku LŪ.ULŪLŪ-aš LŪ-aš na-aš-ma SAL-za ta-ki-ya URU-ri a-ki ku-e-la-aš ar-ši

15. sor a-ki 1 ME gi-pi-eš-šar A. ŠĀ kar-aš-ši-i-e-iz-zi na-an-za da-a-i

14. sor «Ha egy ember — férfi vagy nő — egy más városban megöletik, akinek határreszén

15. sor megöletik, 100 könyök földet lehasít, és azt (a megölt örököse) birtokba veszi a maga számára.

Mint láthatjuk, a *da-a-i* igealak (a *dā*-igéből) itt kétségtelenül a birtokbavétel jogi terminusa. Így e kifejezés voltaképpen a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formula ellentétes megfelelője. Hogy ez valóban így van, azt az a tény bizonyítja, hogy a *da-a-i* igealak és a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formula sohasem fordul elő együtt úgy, hogy ugyanarra a személyre és vagyontárgyra vonatkozzék. A HT csak vagy az egyik vagy a másik kifejezést használják attól függően, hogy egy vagyontárgy tulajdonátruházásáról vagy birtokbavételéről van-e szó. Hogy a két formula valóban ellentétes megfelelője egymásnak, azt kétségtelenül teszi a HT I. t. 9. és 25. §-ainak összehasonlítása. Mindkét § párhuzamos szerkezetű, s csak abban tér el egymástól, hogy az első a *da-a-i*, a második pedig a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formulát alkalmazza: I. col.

9. § 23. sor ... ki-nu-na LUGAL-uš ŠA É.GALLIM pi-eš-ši-it nu-za hu-u-ni-in-kán-za-pát

24. sor 3 <GÍN> KŪ.BABBAR da-a-i

23. sor «... Most vizont a király, ami a királyi palotáé, (azt) elengedte, és csak a sértett

24. sor vesz át magának (birtokába) 3 *šiglu* ezüstöt».

25. § 68. sor ... ki-nu-na LUGAL-uš ŠA É.GALLIM

69. sor [*pi-eš-š*]i-it ku-iš pa-ap-ri-iz-zi nu a-pa-a-aš-pát 3? GÍN KŪ.BABBAR pa-a-i pár-na-aš-še-e-a šu-wa-i-iz-zi

68. sor «... Most viszont a király, ami a királyi palotáé,

69. sor (azt) elengedte, aki (a vizet) beszennyezte, így csak az ad 3 *šiglu* ezüstöt és (a károsult) vagyonához csapja».

Nyilvánvaló, hogy itt azonos jogi eljárással állunk szemben, azonban a büntetéssel kapcsolatos tulajdonátruházás az első esetben a károsult, azaz az átvevő, a második esetben pedig a tettes, azaz az átadó szempontjából van megfogalmazva. A két formula ellentétes megfelelője tehát egymásnak, s ez a tény egyúttal azt is megmagyarázza, miért fordul elő a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formula kizárólag az *x* GÍN KŪ.BABBAR *pa-a-i* «*x* *šiqu* ezüstöt ad» kifejezéssel kapcsolatban. A büntetés kifizetése és a tulajdonátruházás szorosan összefüggő jogi aktus volt, így érthető hogy a *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formula csak ebben az összefüggésben fordulhat elő. Ez a megfigyelés egyben végleg kizárja annak a lehetőségét, hogy e kifejezésben a tettes szabadonbocsátásának formuláját láthassuk. Ebben az esetben ugyanis e kifejezésnek természetszerűleg az *x* GÍN KŪ.BABBAR *da-a-i* «*x* *šiqu* ezüstöt birtokába vesz» formulához kellene kapcsolódnia, azonban ebben az összefüggésben sohasem fordul elő.

III

A *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* kifejezés tulajdonátruházási formulának való értelmezését azonban nemcsak a HT jogi terminológiájának vizsgálata bizonyítja. Mint már korábban utaltam rá,¹² e jogi formula jól ismert az ókori Elő-Ázsia más írásbeliségeiben is. Egy i. e. 274/273-ból származó babiloni dokumentumból idézhetjük a következőket:

LŪmu-ma-'a-ir KURBUR.BURKI ŠE.NUMUN šá AŠ MU 32KAM AŠ KU šá LUGAL DIŠ PADĪLA LŪDIN.TIRKIMEŠ LŪbar-sipKIMEŠ LŪGU.GAB.AKIMEŠ SUMMEŠ GUDĪLA 'U.UDU.ĪĀĪLA NIN gab-bi šá AŠ EDENMEŠ u ma-ħa-ziMEŠ AŠ KU šá LUGAL la-pa-ni LŪ[TURMEŠ DIN.TIRKI TUKMEŠ AŠ muħ-]hi É.LUGAL DŪ^{us}

«Akkad helytartója azokat a szántóföldeket, amelyeket a 32. évben a király parancsára a babiloniak, borsippaiak és kutaiak ellátására adtak, a nagy és az aprómarhát, mindent, amit a babiloniak az előző király parancsára földjeiken és városaikban birtokoltak, a király birtokához csapta.»¹³

E dokumentumban az *ina muħ-ħi bīt šarri épūšus* «a király házához csapta» kifejezés pontosan megfelel a hettita *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* formulának. A tulajdonátruházás e nyilvánvalóan régi mezopotámiai terminusának tükrökifejezését az arameusban is megtaláljuk. A 7. sz. Aršāma-levélben olvashatjuk: 'p mn 'tr 'ħ'rn grd 'mn 'w'špn 'špyk' b'w whn'lw btr'š], zy'ly w'n'rw bšnt' 'zyly' w'bdw 'l' 'byl' zy'ly' «És más helyről mindenfajta kézműves háznépet bőségesen keresettek, és vigyének gazdaságomba, és őrizzétek meg rendelkezésemben, és csapjátok házamhoz (= birtokomhoz) hozzá!»¹⁴ Ebben az arameus szövegben, amely az i. e. V. század közepéről származik, az 'bd' l byl' zy X «valakinek házához csapni» kifejezés pontosan a babiloni *ina muħ-ħi bīt X epēšu* formát tükrözi. Ismerve azt a mélyreható befolyást, amelyet a babiloni jogi, közigazgatási és kereskedelmi nyelv az arameusra gyakorolt, kétségtelennek látszik, hogy az arameus kifejezés a babiloni formula kölcsönfordítása. Mivel a babiloni hivatalos nyelv hatása a hettita írásbeliségre is elég jelentős volt,¹⁵ nagyon valószínűnek látszik, hogy a hettita *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi* kifejezés is a babiloni *ina muħ-ħi bīt X epēšu* kölcsönfordításaként jött létre.

¹² ÓKTCh 256, I. jz.

¹³ J. Harmata: Acta Ant. Hung. 11 (1963) 204.

¹⁴ J. Harmata: Acta Ant. Hung. 11 (1963) 207, ÓKTCh 333.

¹⁵ V. ö. pl. H. Kronasser: Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen.